

(a.g.e., s. 289). 1 Mayıs 1827'de azledilerek Kayseri valiliğine tayin edildi (a.g.e., s. 561-562). Ardından Konya'da ikamete memur kılındı ve oraya vardktan sonra vefat etti. Sâlih Paşa namuslu ve dirayetli bir kişi olarak bilinir. Daha önceleri parlak bir kariyere sahip olmadığı halde Rum isyanının her tarafta büyük bir buhrana sebebiyet verdiği 1821 yılı içinde sadârete getirilmesi belki de aslen bu millete mensubiyetine bir telmihtir. Kızları Behiye 1834, Şâkire 1868 ve eşi Ayşe Hoşedâ 1859'da vefat ederek Eyüp'te defnedilmiştir. Oğlu Ahmed İzzet Bey 1312'de (1894-95) 100 yaşını aşmış olarak vefat edip aynı yerde toprağa verildi. Yeğeni Hacı İsmâil Ağa ile damadı Hacı Mehmed Esad Bey kendi sadâreti esnasında kapıcıbaşı olmuşlardı (*Sicill-i Osmânî*, III, 213-214).

BİBLİYOGRAFYA :

Şânizâde Mehmed Atâullah, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2008, II, 1080, 1086, 1107, 1121, 1131, 1133, 1135-1140, 1142, 1189, 1190, 1195-1196, 1238, 1239; Sahafılar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 133, 134-135, 181, 193, 238, 263, 289, 442, 561-562, 707, 738-739; Cevdet, *Târih*, XI, 166, 169, 170, 171, 173, 181, 201, 267-268, 269; XII, 56-57; *Sicill-i Osmânî*, III, 213-214; İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, İstanbul 1971, s. 72-73; Fatih Tayfur, *Osmanlı Belgeleri Işığında 1821 Rum İsyanı ve Buna Karşı Oluşan Tepkiler* (yüksek lisans tezi, 2003), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Süheyla Yenedünya, *Mehmet Said Hâlet Efendi: Hayatı, İdari ve Siyasal Faaliyetleri (1760-1822)* (doktora tezi, 2008), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 245, 255 vd.

KEMAL BEYDİLLİ

SÂLİM b. ZEKVÂN

(سالم بن ذكوان)

Sâlim b. Zekvân el-Hilâlî
(ö. 100/718 [?])

Erken dönem İbâzî âlimi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Uman asıllı Âmir b. Sa'saa oğullarından geldiği ifade edilmekte, adı Sâlim el-Hilâlî olarak da zikredilmektedir (Dercîni, II, 232). Hakında Sâlim b. Zekvân adıyla bilgi veren tek müteahhir kaynak İbâzî âlimi Ahmed b. Saîd eş-Şemmâhî'nin *Kitâbü's-Siyer*'idir. Şemmâhî, Sâlim'in İbâziyye'nin önde gelen âlimlerinden olduğunu ve Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme'nin (ö. 145/762) çağdaşları arasında anılmasının gerektiğini belirttiikten sonra Câbir b. Zeyd'in de (ö. 93/711) kendisiyle mektuplaştığını belirtir (I, 109). Ancak Şemmâhî'nin verdiği bu bilgi, onun durumunu açıklamak için yeterli

değildir. Çünkü Câbir'den yaklaşık altmış yıl sonra vefat eden Ebû Ubeyde'nin çağdaşı olarak gösterilen Sâlim'in, Câbir b. Zeyd ile mektuplaşmış olması mâkul görünmemektedir. Bu durumda Sâlim'in ya Câbir b. Zeyd'in, ya da ondan altmış yıl sonra vefat eden Ebû Ubeyde'nin çağdaşı olması gerekir.

Son dönemlerde yapılan araştırmalarda Sâlim b. Zekvân'ın Câbir b. Zeyd'in çağdaşı olduğu ve onunla mektuplaştığı fikri ağırlık kazanmıştır. Libyalı İbâzî araştırmacısı Amr Halife en-Nâmî, Kuzey Afrika'daki bilinmeyen bazı İbâzî yazmalarıyla ilgili olarak kaleme aldığı makalesinde, Câbir'e ait risâleler koleksiyonu içinde onun Sâlim b. Zekvân'a cevaben yazdığı bir risâlesinden bahsetmektedir. Daha sonra konuyla ilgilenen bazı Batılı araştırmacılar da bu kanaati destekleyerek onun Câbir'in çağdaşı olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Zira Sâlim'e nisbet edilen *es-Sîre*'de Hâricîlik'le ilgili 70 (689) yılından sonraki olaylara yer verilmemesi *es-Sîre*'nin bu yılın başında yazıldığını, Sâlim'in de Câbir b. Zeyd'in çağdaşı olduğunu gösterir. Buna göre Sâlim'in I. (VII.) yüzyılın ortaları ile II. (VIII.) yüzyılın başlarında yaşadığını söylemek mümkündür. Sâlim b. Zekvân'a da ir en çok bilinen ve İbâzî biyografik kaynaklarında geçen olay, halifeliliğinin ilk yılında kendisiyle görüşmek ve bazı konuları arzetmek üzere giden "Ehlü'd-da've ve'l-istikâme" adlı altı kişilik İbâzî heyeti içinde yer almış olmasıdır. Bu husus Sâlim'in bilgi, birikim ve diplomatik yönden belirli bir seviyeye ulaştığının delili sayılmalıdır. Sonraki hayatına dair ise kaynaklarda bilgi yoktur ve ne zaman öldüğü de bilinmemektedir.

Sâlim b. Zekvân'a asıl şöhretini kazandıran çalışması *es-Sîre* adıyla bilinen eserdir. Câbir b. Zeyd'e nisbet edilen divan ve Abdullah b. İbâz'ın risâleleriyle birlikte günümüze intikal eden bu eser, İbâzîler tarafından ortaya konulan ilk telifler arasında yer almaktadır. İbâzîler *es-Sîre*'yi, Ehlü'd-da've ve'l-istikâme'nin prensiplerinin anlatıldığı bir ana kaynak olarak benimsemektedir. Kitabın 70 (689) yılı başında tamamlandığı tahmin edilmektedir. Cambridge Üniversitesi Doğu Araştırmaları Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan eser (Or., nr. 1402), çok sayıda İbâzî yazmasını ihtiva eden ve 393 sayfa tutan bir mikrofilm içinde 154-194. sayfalar arasında bulunmaktadır. *es-Sîre*'nin ilk bölümünde anlatılan Kur'an'ın nüzûl sebebi ve özellikleri, tevhidin muhtevası, takvâ ve cihadın önemi gibi konulardan sonra ikinci

bölümde peygamberler ve görevleri, Hz. Muhammed'in konumu ile o hayatta iken Arap yarımadasında mevcut Ehl-i kitap, Mecûsîler, müşrikler vb. topluluklar ele alınmaktadır. Ardından Hz. Ebû Bekir ile Ömer dönemleri gelmekte ve her ikisinden övgü ile söz edilmektedir. Daha sonra Hz. Osman ve Ali dönemlerine temas edilerek bazı eleştiriler ileri sürülmekte, özellikle Hz. Osman devrinde siyasî icraatın Kur'an ve Sünnet karşısında yeterli görülmediği belirtilmekte, bunun ardından Necedât ve Ezârika gibi Hâricî fırkalarıyla ilgili bilgiler verilmektedir. Mürcie'nin anlatıldığı, kendilerine yöneltilen eleştirileri de içeren kısmın ardından İbâziyye'nin diğer gruplar tarafından kabul edilmesi arzu edilen görüşleri açıklanmaktadır.

es-Sîre Patricia Crone – Fritz Zimmermann tarafından tahkik edilerek İngilizce'ye çevrilmiş ve eser *es-Sîre* adıyla yayımlanmıştır (New York 2001). Bir başka neşrini Muhammed Sâlih Nâsir, *Menhecû'd-da've 'inde'l-İbâziyye* adlı çalışmasının sonundaki ekler kısmında, kırk beş sayfa hacminde "Sîretü Sâlim b. Zekvân" başlığı altında gerçekleştirmiştir (Uman 1423/2002). *es-Sîre*'nin yukarıda belirtilen mikrofilmde bulunan Mürcie ile ilgili bölümü Michael Cook tarafından tahkik edilmiş, 192 ve 193. sayfalarda geçen Mürcie'ye dair iki ayrı metnin ilâvesiyle İngilizce'ye çevrilerek yayımlanmıştır (*Early Muslim Dogma*, s. 23-26, 160-163).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlim b. Zekvân, *es-Sîre* (nşr. M. Sâlih Nâsir, *Menhecû'd-da've 'inde'l-İbâziyye* içinde), Uman 1423/2002, s. 340-385; a.mlf., *The Epistle of Sâlim Ibn Dhakwân* (nşr. ve trc. P. Crone – F. Zimmermann), Oxford-New York 2001; Dercîni, *Tabakâtü'l-meşâ'ih bi'l-Mağrib* (nşr. İbrâhîm Tallây), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), II, 232; Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer* (nşr. Ahmed b. Suûd es-Seyâbî), Maskat 1407/1987, I, 109; Amr K. Ennâmi [Amr Halife en-Nâmî], *Studies in İbâdism*, Beirut 1392/1972; a.mlf., "A Description of New İbâdî Manuscripts from North Africa", *JSS*, XV/1 (1970), s. 63-87; M. Cook, *Early Muslim Dogma: A Source Critical Study*, Cambridge 1981, s. 3-5, 23-26, 159-163; Sönmez Kutlu, *Türkler'in İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2002, s. 64-69; a.mlf., "Salim b. Zekvân'ın Sîre Adlı Eserindeki Mürcie İle İlgili Kısmın Tercemesi", *AÜİFD*, XXXV (1996), s. 467-475; J. van Ess, "Untersuchungen zu einigen İbâdîschen Handschriften", *ZDMG*, CXXVI (1976), s. 27-29; Orhan Ateş, "Salim b. Zekvân'ın Sîre'sinde Hz. Osman'la İlgili Kısmın İbâzî Fikirler Açısından Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX/2, Adana 2009, s. 99-114; Harun Yıldız, "Hâricîler'in Erken Dönem Tarih Algısı: Sâlim b. Zekvân Örneği", *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları*, II/2 (2009), s. 7-40.

MUSTAFA ÖZ